

zostały zagadnienia związane z sygnalizowaniem w tekście i funkcjonowaniem zwrotów na stronie i monologów.

Dyskusyjne jest natomiast zamieszczenie pod hasłem „typy wypowiedzi” problematyki dotyczącej sposobów wyrażania ocen. Mają one bowiem inny status tekstowy aniżeli wymienione wyżej formy wypowiedzi. Transmisji ocen i wartości służą różne składniki tekstu, od leksyki oceniającej po konstrukty świata przedstawionego (por. postać pozytywna, negatywna). Sposoby wyrażania ocen i wartości jako elementy podporządkowane perswazyjnemu oddziaływaniu na odbiorcę, należało omówić w następnym podrozdziale, który poświęcony został właśnie technikom oddziaływania na odbiorcę zewnętrznego. Pomijając ów dyskusyjny szczegół, należy stwierdzić, że autorka w sposób przekonujący wyjaśnia prawidłowości rządzące organizacją komunikacji na poziomie zewnątrztekstowym, tj. zasad maskowania charakteru komunikacji i zasad redundancji informacyjnej.

W omawianym, trzecim rozdziale pracy nie została utrzymana konsekwencja metodologiczna dwóch poprzednich rozdziałów. Nie kierowałbym z tego powodu pod adresem autorki zbyt dużych pretensji. Chcąc bowiem zaprezentować w miarę pełny opis właściwości dialogu polskiej komedii XVII-XVIII w. i scharakteryzować proces jego kształtowania, rezygnować musiała z dogłębnego omawiania poszczególnych kwestii, o czym zresztą uprzedza czytelnika. Zakres poruszonych w monografii zagadnień jest bardzo szeroki. W recenzji zasygnalizowano jedynie najważniejsze kwestie. Zarówno ze względu na zawartość merytoryczną, jak też ze względu na jakość opracowania, monografia zasługuje na wysoką ocenę. Stanowi ona cenny wkład do badań nad rozwojem polskiego dramatu.

BOGUSIAW WYDERKA

STANISAW DUBISZ, JĘZYK I POLITYKA. SZKICE Z HISTORII STYLU RETORYCZNEGO,

Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1992, 197 s.

S. Dubisz jest autorem prac o stylizacji językowej dotyczących kultury oraz języka politycznego. Swą rozległą wiedzę na ten temat zużytkował w omawianej książce.

Jej początkowy rozdział *Język – polityka – retoryka* pełni charakter wstępu, część I poświęcił autor oratorom staropolskim, część II – dokumentom, które łączy

służba dla sprawy narodowej, zaś część III – zatytułowana *Język narzędziem myślenia i działania* – wyjaśnia ważne kwestie z zakresu języka i stylu tekstów politycznych.

W rozdziale wstępnym S. Dubisz w rozwoju retoryki polskiej wyróżnia cztery fazy: średniowiecze, renesans, barok i oświecenie, zwracając uwagę na fakt, iż w zależności od fazy zmieniała się funkcja retoryki. Informuje także o losach retoryki polskiej w w. XIX i XX, kiedy dominuje tzw. retoryka propagandowa.

Wśród oratorów staropolskich, którym poświęcił kolejne szkice, znajdujemy tzw. polskiego Demostenesa – Stanisława Orzechowskiego, “proroka” i polityka – Piotra Skargę, kaznodzieję obozowego i barokowego conceptystę – Fabiana Birkowskiego, a także Jakuba Sobieskiego, Jana Chryzostoma Paska i Wojciecha Byszczonowskiego. Przedmiotem refleksji autora stały się ich mowy. Twórcy ci reprezentowali rozmaite odmiany wypowiedzi politycznej np. Orzechowski – retorykę inwencyjną, Skarga – zespolenie inwencyjnej retoryki renesansowej i elokucyjnej retoryki baroku, Birkowski – retorykę elokucyjną i naukę o tzw. afektach. Dubisz zwraca uwagę na zróżnicowanie stylistyczne tych wypowiedzi – specyfikę stylu retorycznego poszczególnych autorów wynikającą m.in. z etapu rozwoju retoryki w Polsce i zmieniającej się teorii estetycznej.

Kolejna część książki przynosi analizę retoryczną takich tekstów jak: *Konstytucja 3 Maja*, hymn narodowy, Mickiewiczowski *Skład zasad*. Interesowała autora odpowiedź na pytanie, w jakiej mierze teksty te pełniły rolę propagandowo-agitacyjną, za pomocą jakich „słów-kluczy” i w jaki sposób wreszcie oddziaływały na odbiorców. Przydatne okazały się tu badania z zakresu językoznawstwa statystycznego (frekwencja tekstowa słownictwa). Ciekawa jest np. analiza języka różnych wersji tytułów. S. Dubisz wnika nie tylko w sprawy formalne analizowanych tekstów, ale także zajmują go tematy, idee, myśli, szeroki kontekst wydarzeń historyczno-politycznych, zagadnienia recepcji utworów oraz sądy krytyków.

I wreszcie obejmujący szeroki wachlarz zagadnień rozdział teoretyczny, w którym autor sformułował swoje badawcze *credo*. Interesują go takie aspekty jak: społeczna rola języka narodowego, różnica między językiem politycznym, styl propagandy, kultura języka politycznego i zagadnienie tzw. wystąpienia politycznego. Pisząc o stylach funkcjonalnych, stwierdza autor, iż nie ma stylów czystych, ich podział jest więc częściowo umowny. W przedstawionej klasyfikacji stylów funkcjonalnych styl retoryczny (przemówień) należy do odmiany mówionej. Godne uwagi są wypowiedzi autora *Języka i polityki* na temat stylu w aspekcie komunikacji. Niejednokrotnie odwołuje się autor do socjolingwistyki, śledząc procesy językowe i omawiając warianty społeczne komunikacji językowej na

tematy polityczne. W uwagach nad normami stylu retorycznego S. Dubisz stwierdza, iż od oratorów należy domagać się zarówno kultury myśli, jak i języka. Wiąże się to niewątpliwie z retoryczną zasadą zgodności *res* i *verbum* stosowności, koherencji rzeczy i słów.

Rozdział teoretyczny przynosi także kluczowe dla omawianego zagadnienia ustalenia terminologiczne. I tak – w przekonaniu autora – język polityki zajmuje miejsce pośrednie między językiem ogólnopolskim w odmianie mówionej i pisanej a stylami funkcjonalnymi. Wskazuje na funkcje językowe łączące się z tekstem propagandowym. W opinii autora styl propagandy politycznej, styl informacji politycznej i styl agitacyjny tworzą układ stylowy języka polityki. Uznał je za 3 style funkcjonalne tej polifonicznej odmiany polszczyzny. Sformułował wykaz 21 cech – wyznaczników stylu propagandowego, mając świadomość, iż zestaw ten nie jest kompletny. S. Dubisz zamieścił także rejestr błędów, usterek i uchybień charakterystycznych dla prasowych tekstów o tematyce politycznej w zakresie składni, słownictwa, frazeologii i stylistyki. Następnie wyodrębnił okresy w rozwoju językowych środków propagandowych i zanalizował dokumenty partii politycznych jako przykład języka politycznego.

Z istotną dla tekstu propagandowego skutecznością oddziaływania wiąże się kształtująca postawy funkcja nakłaniająca. Interesuje autora przemówienie jako podstawowa forma wypowiedzi retorycznej i jedna z jego odmian – przemówienie polityczne. Wyróżnia wystąpienia: programowe, gospodarcze, ideologiczne, różnego typu wykłady, prelekcje, odczyt, pogadankę i głos w dyskusji. Zwraca tu uwagę pewną niejednorodność klasyfikacji. Z kolei przypomina autor podstawowe figury retoryczne i wiążące się z nimi funkcje, a także etapy opracowania tekstu retorycznego. Podkreśla również rolę i przydatność techniki wymowy w tekście retorycznym oraz wskazuje na statyczne i dynamiczne cechy mowy. Odpowiedź na pytanie, jakie czynniki decydują o skuteczności wystąpienia retorycznego stanowi w analizowanej pracy rodzaj podsumowania.

Bibliografia prac traktujących o języku polityki (propagandy) została doprowadzona do 1988 r., tzn. do czasu złożenia zbioru szkiców w wydawnictwie. Można ją uzupełnić o międzywojenną publikację Władysława Balińskiego – *Propaganda* (Baliński 1930), a z nowszych prac – Mariana Płacheckiego *Retorykę rewolucji* (Płachecki 1971). Dwa lata wcześniej niż recenzowana praca S. Dubisza ukazała się książka *Magia słowa*, prezentująca słynne oracje – arcydzieła sztuki politycznego od Pawła Włodkowica po Adama Rapackiego, którym towarzyszyły komentarze o charakterze historyczno-politycznym (*Magia słowa*). Publikacja ta stanowi swoiste dopełnienie *Języka i polityki*.

Literatura

Baliński W., 1930, *Propaganda. Jej metody i znaczenia*, Warszawa.

Magia słowa, 1990, oprac. Z. Zaryczny, Bydgoszcz.

Płachecki M., 1971, 1971, *Retoryka rewolucji. Techniki literackiej perswazji w prozie o roku 1905. Literatura polska wobec rewolucji*, red. M. Janion, Warszawa.

BARBARA BOGOŁĘBSKA

LEKSYKON SZKOLNY. GATUNKI PARALITERACKIE, PUBLICYSTYCZNE I UŻYTKOWE, red. M. Pytasz, Gorzów Wielkopolski : Silva Rerum, 1993, 237 s.

Niedawno wydana przez pracowników Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej Uniwersytetu Śląskiego książka prezentuje przegląd obecnych we współczesnej komunikacji form wypowiedzi, które na gruncie dociekań genologicznych określane są jako gatunki paraliterackie i należą według autorów – do szeroko rozumianego piśmiennictwa. Publikacja ta została przygotowana z myślą o konkretnym odbiorcy – uczniu i nauczycielu szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Omówiono dwadzieścia gatunków, ułożonych w porządku alfabetycznym: artykuł wstępny, autobiografię, biografię, dialog, dziennik, esej, *fait divers*, felieton, głosę, kazanie, list, literaturę popularnonaukową, mowę, napis na murze, pisma polemiczne, recenzje, relacje z podróży, reportaż, wywiad i życiorys.

W zamierzeniu autorów (Romualda Cudaka, Adama Dziadka, Zdzisławy Mokranowskiej, Józefa Olejniczaka, Jerzego Paszka, Marka Piechoty, Dariusza Rotta, Janusza Ryby, Tomasza Stępnia i Anny Węgrzyniakowej) ramę kompozycyjną treści hasła wyznaczać ma następujący porządek:

a) prezentacja realizacji tekstowej danego gatunku (jako egzemplifikacje posłużyły głównie teksty literackie, a w dalszej kolejności publicystyczne);

b) definicja (najczęściej skorelowana z odpowiednimi hasłami zamieszczonym w *Słowniku terminów literackich* (1976 i 1988) lub w znanej dydaktykom pozycji Z. Saloniego);

c) krótki rys ewolucji danego gatunku, ze wskazaniem na jego cechy typowe;

d) analiza prezentowanych przykładów;

e) polecenia (proponowane ćwiczenia) dla uczniów;

f) lista podstawowych lektur.